

2019 Yılı Artvin ve İlçeleri Eski Çağ Tarihi Araştırmaları¹

Oktay Özgül*

Alpaslan Ceylan**

Beyazıt Söylemez***

* Doç. Dr.

Kırgızistan-Türkiye Manas

Üniversitesi Edebiyat

Fakültesi Tarih Bölümü

oktay.ozgul@manas.edu.kg

Bişkek / KIRGIZİSTAN

Atatürk Üniversitesi Edebiyat

Fakültesi Tarih Bölümü

oktay.ozgul@atauni.edu.tr

Erzurum / TÜRKİYE

** Prof. Dr.

Kırgızistan-Türkiye Manas

Üniversitesi

alpaslan.ceylan@manas.edu.kg

Bişkek / KIRGIZİSTAN

*** Dr. Öğr. Üyesi

Hatay Mustafa Kemal

Üniversitesi Fen Edebiyat

Fakültesi Tarih Bölümü

beyazitsöylemez@mku.edu.tr

Hatay / TÜRKİYE

Gönderim / Received:

23.02.2021

Kabul / Accepted:

25.04.2022

Alan Editörü / Field Editor:

Murat Karademir

Öz

Kafkaslardan Anadolu'ya açılan yol güzergâhı üzerinde bulunmasından dolayı Artvin, eski çağlardan itibaren çeşitli halkların ve kültürlerin ilk durak yerlerinden biri olmuştur. Şimdiye kadar yapılan yüzey araştırmalarının çoğu bölgenin Orta Çağ dönemine yönelik olmuştur. 2019 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile Artvin ve ilçelerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında bölgenin özellikle Tunç Çağı ve göçer kültürüne ışık tutabilecek merkezler tespit edilmiştir. 2019 yılı yüzey araştırması Arhavi-Demirkapı/Namazgâh Kaya Resimleri, Yusufeli-Olgunlar Köyü Yaylası Erken Dönem Mezarları, Olgunlar (Hastaf) Kalesi ve Mezarlık Alanı, Halamet Kalesi ve Alanbaşı-Aslanlı Mağarasını kapsayan bölgede yürütülmüştür. Bunun yanı sıra bölgede çok sayıda taşınmaz kültür varlığı da tespit edilmiştir. Çalışmada söz konusu merkezlerin tanıtımı ve değerlendirmesi yapılarak bunların aynı bölgedeki diğer Eski Çağ ve Orta Çağ yerleşmeleriyle olan bağlantıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu merkezlerden elde edilen verilerin yakın kültür bölgelerindeki benzerleri ile karşılaştırılarak aralarındaki olası kültürel bağlantının anlaşılması amaçlanmıştır. Özellikle Demirkapı/Namazgâh Kaya Resimleri, Doğu Anadolu-Kafkasya ve Orta Asya bağlantılarının anlaşılması açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Artvin, Eski Çağ, yüzey araştırması, göçer kültürler, kaya resimleri.

Artvin and Its Districts Ancient History Researches in 2019

Abstract

Artvin has been one of the first stops of various peoples and cultures since earliest times, since it is located on the road from the Caucasus to Anatolia. Most of the surveys carried out so far have been directed to the Middle Ages of the region. As a result of the surveys carried out in Artvin and its districts in 2019 with the permission of the Ministry of Culture and Tourism, centers that can shed light on the Bronze Age and nomadic culture of the region were identified. The survey in 2019 was carried out in the region covering centers, Arhavi-Demirkapı / Namazgâh Rock Paintings, Yusufeli-Olgunlar Village Plateau Early Graves, Olgunlar (Hastaf) Castle and Cemetery Area, Halamet Castle and

¹ Kültür ve Turizm Bakanlığının 94949537-161.01-.736359 sayılı ve 09.09.2019 tarihli izinleri ile başkanlığımızdaki bir ekiple yürütülen yüzey araştırması 17- 25 Eylül 2019 tarihleri arasında, Artvin-Yusufeli, Alanbaşı Mah.-Çeltikdüzü Mah.-Olgunlar Mah.-Öğdem Mah.-Düzler Mevkii, Arhavi Arılı Mah/Namazgâh Tepe Mevkii'nde gerçekleştirilmiştir.

Alanbasi-Aslanli Cave. In the study, the presentation and evaluation of the centers in question were made in a scientific way and their connections with other Ancient and Medieval settlements in the same region were tried to be determined. In the study, the scientific introduction and evaluation of the Centers in question was made and their connections with other settlements were determined. In addition, it is aimed to understand the possible cultural connection between them by comparing the data obtained from these centers with the similar ones in the nearby cultural regions. Especially Demirkapı/Namazgâh Rock Paintings are very important in terms of understanding the Eastern Anatolia-Caucasus and Central Asia connections.

Keywords: Artvin, Ancient age, survey research, nomadic cultures, rock paintings.

GİRİŞ

Artvin, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, Kuzey Anadolu Orojenik Kuşağı'nda bulunan önemli bir sınır şehridir. Şehrin kuzeydoğusunda Ardahan, güney ve güneydoğusunda Erzurum, batısında Rize, kuzeyinde Karadeniz ve kuzeydoğusunda Gürcistan Cumhuriyeti yer alır (Tıraş, 1994, s. 3; Ceylan, 1995, s. 6; Karabulut, 2007, s. 6; Turgut, Özalp & Erdoğan, 2012, s. 174; Özalp, Akıncı & Temucin, 2013, s. 294; Orhan, 2014, s. 12).

Artvin ili oldukça dağlık bir araziye sahiptir. Bu yüksek dağların üzerlerinde bulunan platolar ve su kaynakları yaylacılık açısından elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Bundan dolayı tarih boyunca bu dağlık coğrafyalar göçer kültürüne ev sahipliği yapmıştır.

Artvin yöresinde yapılan araştırmalar genellikle bölgenin Orta Çağ ve sonraki dönemlerine yönelik olmuştur (Aytekin, 1998, 1-25; Aytekin, 1999, s. 95-108; Aytekin, 2020, s. 75-92). Bölgenin Eski Çağ tarihine yönelik yapılan az sayıdaki çalışmadan elde edilen sonuçlar stratejik açıdan oldukça önemli bir konumda yer alan bölgenin bu dönemini yeterince aydınlatamamıştır. Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İlk Tunç Çağı'ndan itibaren Kafkasya menşeli göçlere sahne olmuştur. Yapılan kazı ve yüzey araştırmalarından elde edilen arkeolojik veriler bu zaman diliminde bu göçlerle birlikte özellikle keramik ve mimaride yeni değişimlerin olduğunu ortaya koymuştur (Koşay & Turfan, 1959, s. 349-413; Sagona & Sagona 2000, s. 56-127; Sagona, & Erkmen, 1996, s. 137-143; Erkmen & Altunkaynak, 2017, s. 237-262). Bununla birlikte Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Anadolu Bölgesi ile olan coğrafi yakınlığından dolayı bazı alanlarda Eski Çağ'a ait olabileceğini düşündüğümüz mimari yapılar tarafımızdan tespit edilmiştir. Bölgede Tunç Çağı'nda ise yerleşimler yoğunlaşmıştır (Bittel, 1933, s. 150; Salia, 1983, s. 13; Ünsal, 2006, s. 61; Alkan, 2019, s. 152-184; Küçükıldız, 2021, s. 9-38).

Bölgede siyasi olarak varlığını söyleyebileceğimiz ilk topluluk eski Yakındoğu dünyasının en önemli halklarından biri olan Hurriler'dir. MÖ III. Binyılın ikinci yarısından itibaren tarih sahnesinde görülmeye başlayan Hurriler, Transkafkasya ve Doğu Anadolu üzerinden güneye doğru hareket ederek Güneydoğu Anadolu, Mezopotamya ve Akdeniz'e kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Alpman, 1981, s. 284-312; Wilhelm, 1989, s. 1-6; Pehlivan, 1990, s. 168-176; Ünal, 1997, s. 11-29; Bingöl, 2013, s. 115-135; Şahin, 2015, s. 289-298). Çalışma bölgemiz, Yakındoğu'nun geniş bir bölümünde varlıklarını gördüğümüz bu halkın, özellikle Anadolu'ya yayılmalarında bir köprü görevi görmüş olmalıdır. Bölgede yapılan toponimi araştırmaları da bunu destekleyen veriler sunmuştur (Şahin, 2015, s. 294-295). Bölgenin erken devir Türk tarihi açısından önem taşıyan iki göçer kavmi Kimmer ve İskitlerdir. Kafkasya'daki Daryal ve Derbent geçitlerini (Özgül & Ceylan, 2017, s. 24-62) aşarak Doğu Anadolu'ya, Urartu topraklarına dalgalar halinde yayılan bu atlı kavimler, Kür, Aras, Çoruh ve Karasu ırmakları havzalarına yerleşmişlerdir (Aşıroğlu, 1974, s. 66; Kırzioğlu, 1976, s. 368; Kırzioğlu, 1984, s. 77; Kırzioğlu, 1988, s. 87; Kırzioğlu, 1992, s. 213). Bölgeyi bir asır kadar yurt edinen Kimmerler, MÖ 585 yılında İskitlerin baskısıyla Karadeniz'in kuzeyine çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu tarihten itibaren bölgede Çoruh boylarına kadar uzanan İskit hâkimiyeti başlamıştır (Ksenophon, III, VII/18; Kırzioğlu, SEFAD, 2022; (48): 145-164

1976, s. 368; Kırzioğlu, 1984, s. 77; Kırzioğlu, 1988, s. 87; Tellioğlu, 2007, s. 31, Erol, 2020, s. 157) Bölgedeki toponomi çalışmaları incelendiğinde Asyatik kökenli Hurrice ve İskit-Kimmer dillerine ait çok sayıda yer adı tespit edilmiştir (Kırzioğlu, 1976, s. 458; Şahin, 2015, s. 293; Küçükayıldız, 2019, s. 7-11).

2015 yılından itibaren bölgede yaptığımız çalışmalarda günümüzde de kullanılmaya devam eden İskit ve Kimmerlere ait olan yer adlarının varlığı görülmüştür (Özgül, 2015, s. 169). Bölgenin Eski Çağ'daki diğer bir siyasi yapısı ise II. Sarduri'nin Analıkız Yazıtı'nda adları geçen Qulhalılardır (Payne, 2006, s. 210-223). Qulha ülkesi ve Kolkhis Krallığı'nın farklı isimlerle anılan devletler olabileceğini düşünen bilim insanları olduğu gibi Qulha'yı, Kolhis Krallığı'nın bir eyaleti olarak görenler de mevcuttur (Diakonoff & Kashkai, 1981, s. 68-69; Çilingiroğlu, 1994, s. 83; Salvini, 1991, s. 6; Barnett, 1982, s. 349; Edwards, 1988, s. 119-141; Sevin, 1999, s. 114-121; Pınarcık, 2012, s. 471; Güveloğlu, 2020, s. 26-31). Asur krallarından Tiglath Plaser I (MÖ 1115-1077) ve Salmanassar III (MÖ 858-824) döneminde "Daiaeni" veya "Daiani", Urartu kralları Menua (MÖ 810-786) ve Argiştı I (MÖ 786-764)'e ait yazıtlarda ise "Diauehi(ni) veya Diauhi(ni) olarak geçen ülkenin kuzeydoğusundaki Kolhis'in coğrafi konumu hakkında Antik Çağ yazarları birbirine yakın bilgiler vermişlerdir. Kolhis bölgesi, doğuda İberia (Gürcistan), batıda Pontus Euxenios, kuzeyde Kafkas Dağları ve güneyde ise Doğu Anadolu ile çevrili alanı kaplamaktadır (Herodotos, II. 104, IV: 86; Strabon, XI, 3-2; XI,2-14; XI, 2-4; Ksenophon, IV, 8-8; IV, 8-22; Arslan, 2000, s. 26-40).

2019 yılında Artvin ve çevresinde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmasında bazı arkeolojik yerleşmeler (kale, nekropol ve kaya resimleri) tespit edilmiştir.

ARHAVİ

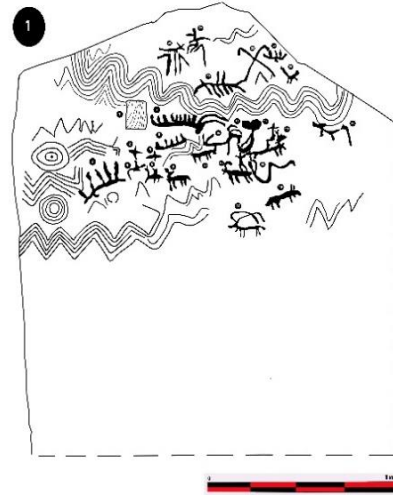
Demirkapı/Namazgâh Kaya Resimleri

Arhavi'nin 20 km güneydoğusunda, Arılı Yaylası'nın 6.5 km güneybatısında 2200 m yükseklikte, Namazgâh adı verilen kayalık bir alanda parçalanmış kayalıklar üzerinde birçok kaya resmi tespit edilmiştir. Demirkapı/Namazgâh kaya resim alanı jeolojik ve morfolojik açıdan olduğu kadar kayalardaki tasvirler, yapım teknikleri ve tematik sahneleri açısından da Kırgızistan'daki Saymalıtaş kaya resim alanı ile benzerlik taşımaktadır. Bu kaya resimlerinin benzer örneklerini yakın coğrafyadaki Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum, Kars, Ardahan ve Hakkari'de de görmek mümkündür (Günaşdı, 2016, s. 91-407; Özgül & Bingöl, 2021, s. 491-527). Demirkapı/Namazgâh kaya resimlerinin bulunduğu alanda yaptığımız çalışmalarda 11 adet kaya üzerinde 56 adet çeşitli konuları içeren resim tespit edilmiştir. Kaya resimlerinde dağ keçisi motifi, hareket halinde tasvir edilmiş abartılı boynuzlu geyikler, av ve tuzak sahneleri, güneş kursu ve süvarilerden oluşan çeşitli kompozisyonlar bulunur. Resimlerin olduğu kaya yüzeylerinin, yağmur ve kar gibi doğa şartlarından dolayı parçalandığı ve kaya yüzeylerinde çatlakların oluştuğu görülmüştür. Kaya resimlerinin belgelenmesinde daha sistematik bir yöntem olacağı düşünülerek her bir taş numaralandırılmıştır. Aynı yöntem taşların çizimleri yapılırken de uygulanmıştır (Özgül, 2021, s. 781-818).

1. No'lu Kaya: Demirkapı/Arılı mevkiî kaya resimlerinin en yoğun olarak işlendiği ana kaya kütlesi 1.80x1.70 cm ebatlarındadır. Kaya üzerinde toplam 25 adet figür yer almaktadır (Fotoğraf 1-Çizim 1). Kayalık alanın durumuna göre pastoral hayatın işlenmiş olduğu sahneler daha çok 1 no'lu kayanın üst kısmında bulunmaktadır. Aynı elden çıktığı anlaşılan figürler, vurma/kazıma tekniği ile yapılmıştır. 1 no'lu kaya yüzeyindeki resimleri iki şekilde anlamlandırdık: Birincisi, burasının tören sahnelerinden birkaç örneği barındırdığı için bir kült alanı/tören yeri olduğu yönündedir. İkincisi ise burada yaşayan insanların günlük hayatlarını resmettikleri bir çeşit yurt/yaşam yerinin merkezi olduğu yönündedir (Özgül, 2021, s. 787-792).

Fotoğraf 1. 1 No'lu Kaya

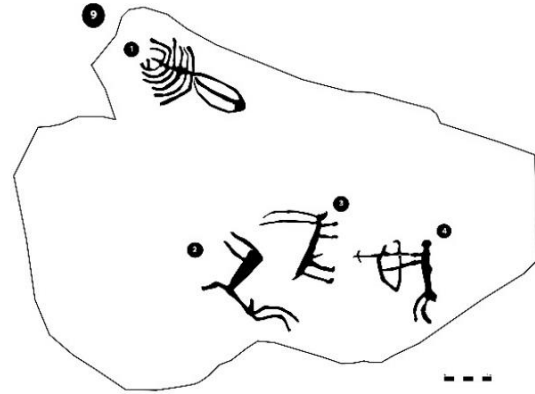

Çizim 1. 1 No'lu Kaya

9 No'lu Kaya: 1 no'lu büyük kayanın 7 m aşağısında, üçgenimsi forma sahip bir kaya parçası üzerinde 4 adet figürün yer aldığı bir av sahnesi betimlenmiştir. Kayanın alt tarafında 4 numara ile belirtilen avcı, okunu 3 numara ile belirtilen tekeye fırlatırken çizilmiştir. Bu sahnede avcı çizgisel bir formda ve yaya olarak betimlenmiş, 3 numara ile belirtilen ve teke olduğu anlaşılan hayvanın boynuzları gövdeyle orantısız bir şekilde oldukça uzun, ön ayakları ise arkadakilerden daha kısa betimlenmiştir. Onun hemen arkasında 2 numara ile belirtilen sahnede ise abartılı boynuzlu bir geyiğin avcı tarafından avlanmış hali resmedilmiştir. 1 numarada ise oldukça büyük bir örümcek tasviri yer almaktadır. Bu kayada betimlenen av sahnesinin benzerine Kars-Dolaylı kaya resim alanında rastlanır (Özgül, 2021, s. 804-805).

Fotoğraf 2. 9 No'lu Kaya

Çizim 2. 9. No'lu Kaya

10. No'lu Kaya: 2014 yılında Hacıoğlu tarafından kamuoyuna duyurulan 10 no'lu kaya, taşların sürekli olarak yer değiştirmesinden dolayı 2019 yılı yüzey araştırmasında bulunamamıştır. Söz konusu kaya üzerinde üç adet figür yer almaktadır. Bu figürlerde diğer resimlerden farklı olarak gagalama (pecked) tekniğinin uygulandığı görülür (Fotoğraf 3-Çizim 3). Sivri ve kesici bir aletle (muhtemelen tunç/tunç karışımı) milimetrik dokunuşlar ile kaya yüzeyine uygulanan bu teknik, Tamgalıtaş'ta MÖ II. binde başlayıp MÖ XIV-XIII. Yüzyıla kadar devam eden kaya resimlerinde, Saymaltaş'ta, Sarımsay kaya resimlerinde uygulanmıştır. 1 numara ile belirtilen resim çizgisel karakterde ve fazla belirgin olmayan bir süvariye tasvir etmektedir. Atın arka ayaklarının hemen ön kısmında bir ayak gibi çizilmiş uzantı yer almaktadır. Muhtemelen atının kırbacını ya da çubuğunu simgeleyen bu uzantı, 2 numaralı süvaride de görülmektedir. Böylesine dikkatli hatları çizmesini bilen bir ressamın, atları beş ayaklı tasvir etmiş olabileceğini düşünmüyoruz. 2 numaralı figürde atın üstündeki süvari ellerini yukarı doğru

SEFAD, 2022; (48): 145-164

kaldırılmış, atı ile oldukça coşkulu bir şekilde ileriye doğru koşar bir durumda çizilmiştir. 3 numarada ise bu iki süvarinin arka kısmında içinde 9 çıkırığı olan, oldukça orantılı ve düzgün biçimde çizilmiş güneş sembolü yer almaktadır. Dört nala güneşe uçan atlıların olduğu bu sahne, kozmik bir inanışın önemli bir parçası gibi durmaktadır (Özgül, 2021, s. 806-809).

Fotoğraf 3. 10 No'lu Kaya

YUSUFELİ

Olgunlar Köyü Yaylası Geç Tunç Çağı Mezarları

Olgunlar mahallesinin 3 km güneyinde, Kaçkar Dağları'nın eteklerinde bulunmaktadır. Mezarlık alanının denizden yüksekliği 2665 m'dir. Hastaf Çayı'nın hemen üst kesiminde birbirine bitişik 7 tane mezar tespit edilmiştir. Yuvarlak ve kare planlı olan mezar yapılarının ebatları 4.5x5.5 m, 5.5x6.5 m arasında değişmektedir. Mezarlarda yer yer çukurlukların olması, mezarların kaçak kazılara maruz kaldıklarını göstermektedir. Büyük taşlardan oluşturulan bu mezarlar birbirine hollerle bağlı olup, mimari yapılar rahatlıkla izlenebilmektedir. Mezarların içinde bulunduğu vadi, su kaynakları bakımından zengindir. Burası otlak alanların yöreye göre nispeten daha fazla olduğu bir bölgedir. Bu bölge sahip olduğu özellikleriyle yayla kültürleri için elverişlidir. Mezar alanının hemen doğusunda yakın dönemde kullanılan yayla evleri bulunmaktadır. Keramik bulgusuna rastlamadığımız için dönem konusunda net bir şey söylemek zordur. Bununla birlikte, bağımsız olan mezarların yakınlarında herhangi bir yerleşimin olmaması, bu mezarların Avrasya bozkırlarında Geç Tunç ve Erken Demir çağlarında ortaya çıkan mezar kültürünü akla getirmektedir (Fotoğraf 4, 5, 6, 7; Çizim 4, 5).

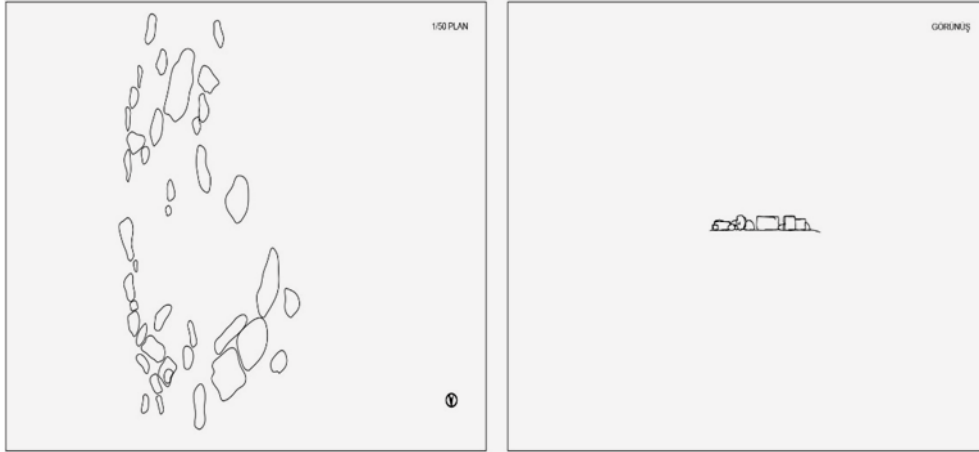
Fotoğraf 4. Olgunlar Köyü Geç Tunç Çağı Mezarları

Çizim 3. 10 No'lu Kaya

Fotoğraf 5. Olgunlar Köyü Geç Tunç Çağı Mezarları Üç Boyutlu Görünümü

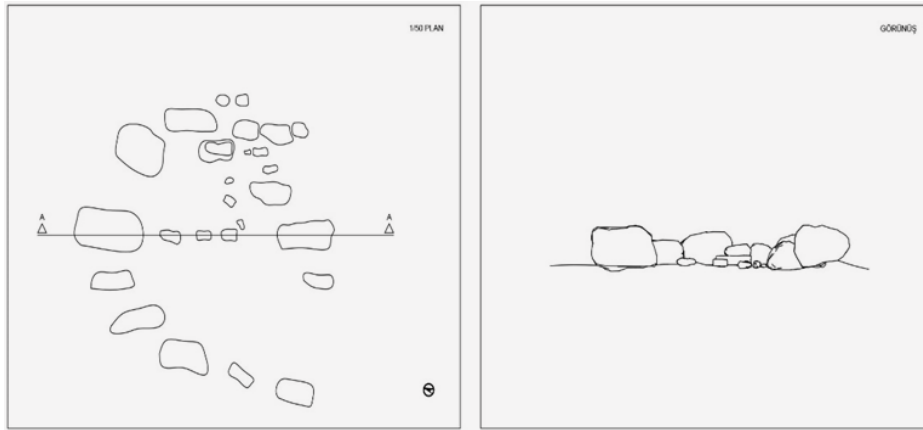
Çizim 4. Olgunlar Köyü Geç Tunç Çağı Mezar Planı ve Kesiti

Fotoğraf 6. Olgunlar Köyü Geç Tunç Çağı Mezarları

Fotoğraf 7. Olgunlar Köyü Geç Tunç Çağı Mezarları Üç Boyutlu Görünümü

Çizim 5. Olgunlar Köyü Geç Tunç Çağı Mezar Planı ve Kesiti

Olgunlar (Hastaf) Kalesi ve Mezarlık Alanı

Hastaf Yaylası'nda bulunan kale ve nekropol alanı, Olgunlar köyünün yaklaşık 4.5 km doğusundadır. Kalenin hemen güneyinden, doğudaki Kaçkar Dağları'ndan kaynağını alan ve batıya doğru devam ederek Olgunlar köyüne ulaşan Hastaf Çayı geçer. Kale ve mezarlık alanının denizden yüksekliği 2755 m'dir. Kale güneydoğu-kuzeybatı yönünde 30 m, kuzeydoğu güneybatı yönünde ise 25 m uzunluktadır. Kalenin kuzeybatısında 5.5 m genişliğe sahip giriş kısmı yer almaktadır. Kalenin kuzeydoğusunda ve batı kısmında yer alan 2 m genişliğindeki duvarlar ise yıkılmıştır. Kalenin ortasındaki mimari yapı kuzey güney 10.20 m, doğu batı 9.20 m boyutlarında, kiklopik duvar tekniği ile yapılmıştır. Kale, Olgunlar köyündeki geniş ve düz otlak alanları kontrol edecek bir konumda inşa edilmiştir. Bu mimari yapının güney yönündeki duvar yüksekliği 2 m, batı yönünde ise 2.5 m civarındadır. Temel taşları 80x100, 60x70 cm ebatlarında olup, üzerine daha küçük boyutlardaki taşlar koyularak yükseltilmiştir. Batı kısmındaki duvarları tahrip olan bu mimari yapının kare planlı olduğu görülmüştür. Kalenin doğu ve güneydoğu kısmında bir mezarlık alanı bulunur. Kalenin doğusundaki mezar 2x3 m boyutlarındadır. Kalenin güneydoğu kısmında ise, 7.5x4.5, 6x5.5, ebatlarında 4 mezar bulunur. Kale ve mezarlık alan Hastaf Yaylası'na ve kamp alanına giden yol üzerinde bulunduğu için tahrip olmuştur. Hastaf geçidi olarak adlandırılan yerde bulunan kale stratejik açıdan önemli bir

konuma sahiptir. Kalede yapılan incelemelerde herhangi bir keramik bulgusuna rastlanmamıştır (Fotoğraf 8, 9, 10, 11, 12, 13; Çizim 6, 7).

Fotoğraf 8. Hastaf Kalesi

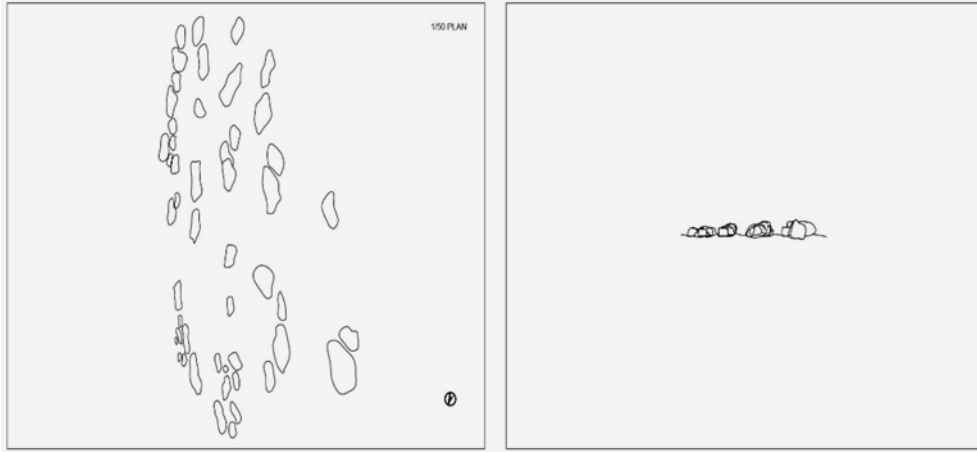
Fotoğraf 9. Hastaf Kalesi Sur Duvarları

Fotoğraf 10. Hastaf Kalesi Geç Tunç Çağı Mezarları

Fotoğraf 11. Hastaf Kalesi Mezarlık Alanı Üç Boyutlu Görünümü

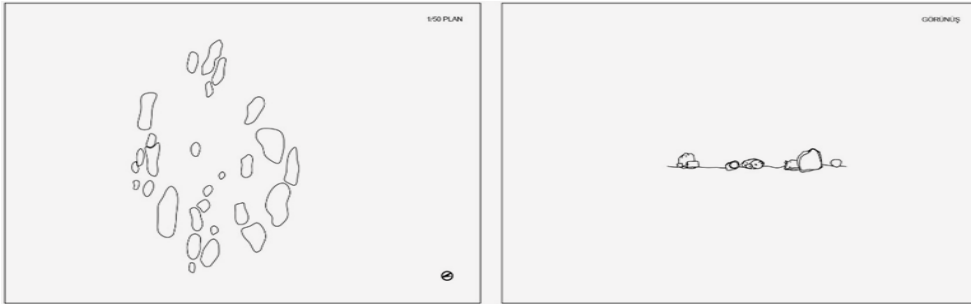
Çizim 6. Hastaf Kalesi Mezar Planı ve Kesiti

Fotoğraf 12. Hastaf Kalesi Geç Tunç Çağı Mezarları

Fotoğraf 13. Hastaf Kalesi Geç Tunç Çağı Mezarları Üç Boyutlu Görünümü

Çizim 7. Hastaf Kalesi Mezar Planı ve Kesiti

Halamet Kalesi

Halamet Yaylası'nda bulunan kalenin güneyinde Mahik Yaylası, doğusunda Hişnet Yaylası, güneybatısında Cehennem Deresi bulunur. Kalenin kuzeyinde Peterek, batısında Kılıçkaya, doğusunda Ormandibi köyleri bulunur. Kuzey-güney doğrultulu sarp bir anakayanın üzerinde bulunan kale, Çeltikdüzü köyünün 3.5 km güneybatısındadır. Kalenin denizden yüksekliği 1245 m'dir. Oldukça sarp ve dik bir kayalık üzerinde olduğu için kaleye çıkmak mümkün olmamış, incelemeler kalenin 10 m kadar alt kısmından yapılmıştır. Kalenin özellikle güneybatı kısmı oldukça sarptır. Bu sarp duvarın uç kısmında iki anakaya sur duvarı ile birbirine bağlanmıştır. Bu duvar, kuru duvar tekniğinde yapılmıştır. Ancak kalenin kuzeydoğu kesiminde bulunan 1.5 m'lik sur duvarında kireç harcı kullanılmıştır. Kalenin bu kısmında tahribat çok fazladır. Biri 4 m, diğeri ise 2.5 m yükseklikteki kuleye benzeyen iki duvar yapısı, oldukça belirgindir. Kalenin doğu eteğinde 1.5 m eninde 60 cm yüksekliğinde ikinci bir sur duvarı daha izlenmektedir. Kalenin kuzeydoğusundaki ağaçlarla kaplı düz arazinin daha önceki yıllarda tarım arazisi olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Kalenin güneydoğu kısmı biraz daha meyilli olup alt kısmı çalılıklar ile kaplıdır. Kalenin etrafını çevreleyen dağlar linyit, bakır ve demir madenleri bakımından zengindir. Bu dağlarda MTA tarafından maden arama çalışmaları sürdürülmektedir. Kalenin eteklerinde bulunan tarım arazilerinde yerleşim izi görülmemektedir. Güneydoğu kısmında ise birkaç mimari yapı bulunmaktadır. Kalenin üzerine ulaşamadığından mimari yapı hakkında detaylı bilgi edinilememiştir. Kalenin eteklerinde az miktarda Orta Çağ'a tarihlendirdiğimiz amorf türü keramik bulunmuştur (Fotoğraf 14, 15).

Fotoğraf 14. Halamet Kalesi

Fotoğraf 15. Halamet Kalesi Keramik Örnekleri

Alanbaşı-Aslanlı Mağarası

Mağara, Alanbaşı köyü Aslanlı mahallesinin yaklaşık 3.5 km kuzeyinde, ormanlık bir vadi tabanında yükselen bir ana kayalığın batıya bakan yüzünde bulunmaktadır. Mağarada ilk araştırmalar 1998 yılında AYTEKİN tarafından yapılmıştır. Yapılan incelemelerde mağara girişinin üstünde yaklaşık 7 m yüksekliğinde 0.50 x 0.35 m'lik çerçeve içerisinde dört satırdan oluşan bir yazıt tespit edilmiştir. Kazıma tekniği ile yapılan yazıt, mağara içerisinde yakılan ateş sonucu oluşan is sebebiyle tahribata uğramış ve yazılar yer yer silinmiştir. Yapılan ilk tespitlerde, belirgin bir şekilde görülen geyik başta olmak üzere çeşitli hayvan figürlerinin varlığı belirlenmiştir. Mağaradaki yazıtın runik harflerden oluşan bir yazıt olduğu araştırmacı tarafından ifade edilmiştir (AYTEKİN, 1999, s. 70).

Mağaranın önünden akan dere mağara ile karşısındaki ormanlık alanı birbirinden ayırmaktadır. Mağara dere yatağından yaklaşık 30 m yükseklikte yer alır. Mağaraya ulaşım güney yönünde olup

sadece tek bir kişinin geçebileceği kayalık bir hattan sağlanmaktadır. Yazıtın bulunduğu kemer kısmı işlenmiş taşlardan oluşmaktadır. Ağız açıklığı 10 m, derinliği 4.5 m olan mağaranın yüksekliği ise 4.10 cm'dir. Girişinin hemen üstündeki kemer kısmında yer alan kaya resimli yazıt bölge tarihinin aydınlatması açısından mağarayı oldukça önemli kılmaktadır. Yazıt üzerindeki çalışmalarımız ilerleyen yıllarda da devam edecektir.

Mağara içerisinde yapılan incelemelerde başka bir kaya resmi ya da yazıt rastlanmamıştır (Fotoğraf 16, 17; Çizim 8).

Fotoğraf 16. Alanbaşı Arslanlı Mağarası

Fotoğraf 17. Alanbaşı-Arslanlı Mağarası Runik Harfli Olduğu İddia Edilen Yazıt

Çizim 8. Alanbaşı, Arslanlı Mağarası Yazıtın Çizimi

Harita 1. Artvin İli Haritası-2019 Çalışma Alanları

SONUÇ

2019 yılında yaptığımız yüzey araştırmaları, Artvin bölgesinin Eski Çağ tarihine dair önemli sonuçlar sunmuştur. Bu kapsamda göçer kültürlerin yayılım alanlarının tespitine yönelik hem Kaçkar Dağları'nın hemen güney yamaçlarında Yaylalar mevkiinde tespit ettiğimiz bağımsız kurgan yapıları hem de Demirkapı/Arılı Yaylası'nda bulunan kaya resimleri üzerinde yaptığımız çalışmalar, bu yayılım alanının bölgedeki varlığını göstermektedir. Göçer toplumların göç güzergahlarında karşımıza çıkan petroglif alanlarında, söz konusu kurganların da bulunması kurgan toplumları ile petroglif yapan topluluklar arasında bir bağ bulunduğunu ortaya koymaktadır. Kazakistan Tamgalısay petroglif alanlarında bulunan mezarlar, Özbekistan Sarmışsay kaya resim alanında birçok kurganın ve sunağın yer alması gibi benzer örneklerin olması, Anadolu'da tespit ettiğimiz bölgedeki kurgan alanı için de aynı şekilde düşünmemize yol açmıştır. Bu nedenle Anadolu'da Kars Digor/Dolaylı kaya resimlerinin olduğu kayalığın hemen üst kısmında çok sayıda kurganın bulunması bu topluluklar arasındaki bağı açıklamamıza yardımcı olmaktadır.

Bölgenin Eski Çağ tarihine ışık tutabilecek en önemli bulgulardan biri olan kaya resimlerinin tarihlendirilmesi konusunda elimizde yeterli derecede kanıt yoktur. Kaya resim alanına yakın bir yerde, tarihlleme için ipucu verebilecek herhangi bir yerleşim yeri (kale, nekropol, kaya mezarı vb.) ya da seramik bulgusuna rastlanmamasından dolayı, bu kaya resimlerinin kesin olarak hangi tarihte yapılmış olabileceğine dair net bilgilerimiz şimdilik yoktur. Buna rağmen kaya resimlerinde görülen hayvan tasvirlerinin biçimsel özellikleri, yapım tekniklerinin analoji yolu ile çevre coğrafyalarla mukayesesi bize bu konuda belli ölçülerde fikir vermiştir. Bundan yola çıkarak Demirkapı/Arılı kaya resimlerinin Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda yapıldıklarını söyleyebiliriz.

Çalışmada elde edilen verilerden anlaşıldığı üzere Artvin yöresi, bugün olduğu gibi Eski Çağ'da da yaylacılık faaliyetlerine sahne olmuştur. Özellikle Orta Asya resim sanatı özelliklerini yansıtan Demirkapı/Arılı kaya resimleri ile Kaçkar Dağları'nın güney eteklerinde bulunan bağımsız kurgan yapıları, bölgenin göçer topluluklar tarafından iskân edildiğini göstermektedir. Sonraki yıllarda bölgede yapacağımız çalışmalarla, Artvin yöresinin Eskiçağ tarihine dair bilgilerimizin artacağını düşünüyoruz.

2019 yılında Kaçkar Dağları'nın eteklerindeki Olgunlar köyü yaylasında yaptığımız yüzey araştırmalarında birbirine bitişik 7 mezar tespit edilmiştir. Su kaynakları bakımından oldukça zengin bir vadide yer alan bu mezarlar, Geç Tunç ve Erken Demir çağlarında Avrasya bozkırlarında ortaya çıkan mezar kültürünü akla getirmiştir. Bu da göçer kültürlerin Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki varlığını ve etkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Yine Olgunlar köyüne yakın bir yerde bulunan Olgunlar (Hastaf) Kalesi'nin bugün bile önemini koruyan Olgunlar yöresindeki geniş ve düz otlak alanları kontrol etmek amacıyla inşa edildiğini düşünüyoruz. Bu kale, kaynağını doğudaki Kaçkar Dağları'ndan alan ve batıya doğru devam ederek söz konusu otlak alanları sulayan Hastaf Çayı yakınlarındadır. Yüzey araştırmalarımızda tespit etmiş olduğumuz Halamet Kalesi ise kuzey-güney doğrultulu sarp bir anakayanın üzerinde tipik bir Orta Çağ kalesi olma özelliği göstermektedir. Bu kaleyi önemli kılan şey, kalenin etrafını çevreleyen dağların linyit, bakır ve demir madenleri bakımından zengin olmasıdır. Halamet Kalesi, bugün MTA tarafından maden arama çalışmaları sürdürülen bu dağlardaki zengin maden yataklarıyla ilgili olabilir. Önümüzdeki yıllarda yapılması planlanan yüzey araştırmaları, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin stratejik açıdan oldukça önemli bir konuma ve zengin maden yataklarına sahip bu bölgesinin Eski Çağ tarihinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

SUMMARY

Artvin is an important border city in the Eastern Black Sea Region, in the North Anatolian Orogenic Belt. Transhumance activities are quite intense in the province surrounded by high mountains. The pastures and water resources in the plateaus have been attractive areas for nomadic cultures since ancient times. Research conducted in Artvin region were generally made on historical periods, and prehistoric periods remained incomplete. However, the prehistoric settlements in Erzurum, Ardahan, Georgia, and indirectly in Kars, neighboring the Artvin province, may prove that Artvin was also inhabited in these ages. In the Bronze Age, settlements were concentrated in the region. The Hurrians are the first community that we can say a political presence in the region. It was unthinkable for this society that entered Anatolia from the Caucasus to directly cross the province of Artvin. Toponomic research in the region also supports this. The two nomadic tribes of the region, which are important for early Turkish history, are the Cimmerians and the Scythians. These cavalry tribes, which spread in waves to Eastern Anatolia and Urartian lands by crossing the Daryal and Derbent passes in the Caucasus, settled in the basins of the Kur, Aras, Coruh and Karasu rivers. Cimmerians, who made the region their home for a century, had to retreat to the north of the Black Sea in 585 BC due to the pressure of the Scythians. From this date on, Scythian domination started in the region along the Çoruh valley. When the toponym studies in the region were examined, the place names belonging to the Asyatic origin Hurrian and Scythian-Cimmerian languages were determined. Another political structure of the region in the Ancient Age is the Qulhas whose names are mentioned in the Anlıkız inscription of II. Sarduri. There are scientists who think that the Qulha country and the Colchis kingdom may be states with different names, as well as there are scientists who consider Qulha as a province of the Kingdom of Colchis. Ancient authors gave close information about the geographical location of Colchis.

As a result of the surveys, we conducted in Artvin and its districts in 2019, centers that can shed light on the Bronze Age and nomadic culture of the region were discovered. These centers are Arhavi-Demirkapı / Namazgâh Rock Paintings, Yusufeli-Olgunlar Village Plateau Early Graves, Olgunlar (Hastaf) Castle and Cemetery Area, Halamet Castle and Alanbasi-Aslanlı Cave. In addition, many cultural assets have been identified in the region. This study includes an evaluation of the data obtained from the studies conducted in the above centers. These tomb structures and rock paintings show that the region was a transition between the Caucasus and Anatolia in the Ancient Age. Indeed, the content of the rock paintings and the toponyms in the region serve as evidence for the migration that took place between the Caucasus and the region. Archeological data and written documents show that this region is a bridge between the Caucasus and Anatolia, as well as being used as an important settlement thanks to its strategic location, favorable climatic conditions and mineral deposits.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.	Informed Consent:	No participant.
Mali Destek:	Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmiştir (94949537-161.01-.736359 sayı ve 09.09.2019 tarih)	Financial Support:	It was supported by the Turkish Historical Society. (94949537-161.01-.736359 / 09.09.2019)
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.	Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the image and photos used in the study.

Ethical Statement/Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Oktay Özgül, Alpaslan Ceylan, Beyazıt Söylemez)

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Atıf Bilgisi / Cited as: Özgül, O. , Ceylan, A. & Söylemez, B. (2022). 2019 Yılı Artvin ve İlçeleri Eski Çağ Tarihi Araştırmaları. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (48), 145-164. DOI: 10.21497/sefad.1218409

KAYNAKÇA

- Alkan, Ö. (2019). *Tarihi ve arkeolojik veriler ışığında Artvin* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Alpman, A. (1981). Hurriler. *ADTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25, 284-312.
- Arslan, M. (2000). Kolhis bölgesinin tarihi coğrafyasına ilişkin bazı notlar. *Arkeoloji ve Sanat*, 22/97, 26-41.
- Aşıroğlu, T. (1974). Erzurum ilinin tarihçesi. 50. *Yıl Armağanı, Erzurum ve Çevresi* içinde (s. 65-115). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Aytekin, O. (1998). Artvin ve çevresindeki Türk-İslam eserleri yüzey araştırması 1997. 16. *Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 1-24.
- Aytekin, O. (1999). Artvin Yusufeli'nde prehistorik bir mağara ve runik yazıtı. *Tarih ve Medeniyet*, 61, 70-72.
- Aytekin, O. (2020). 2019 yılı Artvin ili ve ilçeleri yüzey araştırması. *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 75-92.
- Barnett, R. D. (1982). Urartu. *Cambridge Ancient History*, 3/2, 314-371.
- Bingöl, A. (2013). Hurrilerin siyasi organizasyonları. *EÜSBED*, 6/1, 115-135.
- Bittel, K. (1933). Artvin'de bulunan tunçtan mamul asariattika. *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*, I, 150-156.
- Ceylan, A. (2015). *Doğu Anadolu araştırmaları Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır 2008-2014*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, S. (1995). *Artvin yöresinin coğrafi etüdü* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çilingiroğlu, A. (1994). *Urartu tarihi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Diakonoff, I. M. & Kashkai, S. M. (1981). *Geographical names according to Urartian Textes*. Wiesbaden.
- Edwards, R. W. (1988). The Vale of Kola: a final preliminary report on the marchlands of Northeast Turkey. *Dumbarton Oaks Papers*, 42, 119-141.
- Erkmen, M. & Altunkaynak, G. (2017). 2016 yılı Alaybeyi Höyük kazısı. 26. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 237-262.
- Erol, B. G. (2020). Doğu Karadeniz bölgesinde ilk Türk yerleşimleri. B. G. Erol, A.
- Günaşdı, Y. (2016). Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları. *SUTAD* 39. 391-407.

- Güveloğlu, A. (2020). Rize'nin Eski Çağ tarihi araştırmalarında karşılaşılan bazı sorunlar üzerine notlar. B. G. Erol, A. Güveloğlu & E. Kul (Ed.), *Başlangıçtan 19 Yüzyıla Rize Tarihi* içinde (s. 23- 34). Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev. Müntekim Ökmen). İstanbul.
- Karabulut, İ. (2007). *Çoruh Vadisi kırsal-köy yerleşim örnekleri ve sanat yapıları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kırzioğlu, M. F. (1976). *Osmanlı'nın Kafkas ellerini fethi, (1451-1590)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kırzioğlu, M. F. (1984). Selçuklu fetihlerinden (1064–1071) önce Doğu Anadolu Türk boy ve oymaklarından kalma dağ ve su adları. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, 75-95.
- Kırzioğlu, M. F. (1988). Karadeniz'in doğu kıyıları, Gürcistan ve Eski Trabzon vilayetimiz (Batum-Samsun dahil) bölgesinde, MÖ VII. yüzyıldan Osmanlı fethine kadar yerleşen Türkler ve coğrafyada yaşayan hatıraları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (Uluslararası I) 1-3 Haziran 1988, Samsun 1990.
- Kırzioğlu, M. F. (1992). *Yukarı Kür ve Çoruk boylarında Kıpçaklar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koşay, H. Z. & Turfan K. (1959). Erzurum-Karaz Kazısı Raporu. *Belleten*, XXIII/91, Ankara, 349-413.
- Ksenophon, *Anabasis, Onbinlerin Dönüşü* (T. Gökçöl, Çev.), 1974, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Küçük yıldız, İ. (2021). Artvin ve Çevresinin Eski Çağ Tarihi Üzerine Genel Bir Değerlendirme. M. S. Bilgin & Y. Karaçay Çelik (Ed.). *Artvin Tarihi İlk Çağ'dan 1918'e* içinde (s. 9-43), Ankara.
- Küçük yıldız, N. (2019). Artvin ve çevresinin yer adları üzerine bir değerlendirme. N. Yavuz (Ed.), *Artvin Tarihi Araştırmaları-1* içinde (s. 1-16), İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Orhan, F. (2014). *Şavşat'ın Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özalp, A. Y., Akıncı, H. & Temuçin, S. (2013). Artvin ili arazisinin topografik ve bazı fiziksel özelliklerinin tespiti ve bu özelliklerin arazi örtüsü ile ilişkisinin incelenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 14/2, 292-309.
- Özgül, O. & Bingöl, B. (2021). Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi. *Art-Sanat*, 16, 491-527.
- Özgül, O. & Ceylan, N. (2017), Eskiçağ'da Kafkasya geçitleri (Daryal ve Derbent). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4/13, 24-62.
- Özgül, O. (2015). Çoruh ve Kür Vadisinde Kimmer-İskit yer adları. *BELGÜ*, 2, 159-179.
- Özgül, O. (2021). Artvin Arılı (Demirkapı) Yaylası Kaya Resimleri. *Belleten* 85/304. 781-818.
- Payne, M. R. (2006). *Urartu çivi yazılı belgeler kataloğu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Pehlivan, M. (1990). Karaz ve Hurriler. *Van 100. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 168-176.
- Pınarcık, P. (2012). Urartu tarihi coğrafyası hakkında yeni öneriler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2/27, 459-482.
- Sagona, A. G. & M. Erkmen vd. (1996). Excavations at Sos Höyük, 1995, 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 137-143.
- Sagona, A. G. & Sagona C. (2000). Excavations at Sos Höyük, 1998-2000 Fifth Preliminary Report. *Ancient Near Eastern Studies*, 37, 56-127.
- Salia, K. (1983). *History of the Georgian nation*. Paris.

- Salvini, M. (1991). Historical introduction. R. Merhav (Ed.), *Urartu: A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E* (s. 4-13), Jerusalem.
- Sevin, V. (1999). Demir Çağında Anadolu-Batı ilişkileri. N. Başgelen, G. & Ç. V. Çelgin (Ed.), *Anatolian and Thracian Studies in Honour of Zafer Taflıkloğlu Armağanı: Anadolu ve Trakya Çalışmaları, I*, İstanbul, 113-121.
- Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası (Geographica). Kitap XII, XIII, XIV. (A. Pekman, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şahin, H. A. (2015). Kültepe metinlerindeki Hurri kültür unsurlarının Doğu Anadolu'daki kanıtları ve Hurrilerin göç yolları. M. Işık & B. Can (Ed.). *Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu 1* içinde, (s. 289-298), Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Telliöglü, İ. (2007). *Osmanlı hâkimiyetine kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Tıraş, M. (1994). *Bölgesel coğrafya açısından bir araştırma Yusufeli ve yakın çevresinin coğrafi etüdü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Turgut, H, Özalp, A. Y. & Erdoğan, A. (2012). Artvin ilinde çevrenin kent kimliğine etkileri. *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 13, 172-180.
- Ünal, A. (1997). Hurriler, Hurri tarihi, kültürü ve arkeolojisiyle ilgili yeni buluntular ve gelişmeler. M. Akalın, M., Yıldızturan & G. Demir (Haz.), *1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları* içinde (s. 11-35). Ankara.
- Ünsal, V. (2006). *Eskiçağ'da Çoruh havzası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Wilhelm, G. (1989). *The Hurrians*. Aris & Philip Ltd: England.